

וואלדו פראנק

א

בתוך יערי אורן גבוהים המפיצים את ריחם החרוף והמשכר על פני צרפת הברוכה, על מעלות נהר לימין שממנו משתקפים רוכסי הרים כ"תפילות קפואות של עולם עובר" — שם ישבו רומן רולאן הסופר הצרפתי וואלדו פרנק הסופר היהודי-אמריקאי ושוחחו על העולם והחיים, על תרבות עם ומעללי דורות. פתאום נפסקה השיחה. פני רולאן נעשו עגומים ורציניים כמי ששקע במחשבות קשות ורק עיניו, הנטויות אל המרחק, נוצצו יותר מן הרגיל. רגעים קשים היו וניכר היה, כי הסופר חודר במבטו אל חידת עולמים ומבקש פתרון לתעלומות חיי העמים. אך הנה הוא פונה אל פרנק ואומר:

— אני — השריד האחרון לגזע הגווע. זוהי הרגשתי הפנימית. אירופה הולכת ומתנוונת, ולא לנו להתחרות עם העצים וההרים האלה המרמזים לנו מרחוק ומבקשים את גילוייהם בשירה ובחזון. אם נגזר הדבר כי האדם המערבי יחזור שוב למקומו בתרבות האנושית הכללית, היו נא לנו אתם לעזרה — אתם האמריקאים... „כה גדולה היא אמונתו של רולאן בכחות התוססים והבריאים של אמריקה המתעוררת" — מספר לנו פרנק במין סיפוק פנימי.

והנה עונה אחרת וסופר גדול אחר — אנאטול פראנס. גם הוא מדבר בהכנעה ובמרירות על הזקנה הקופצת על התרבות האירופית ועל הרקבון שעלה בה, גם הוא שומע כנפי המות משיקות ורואה בהרכבת דם חם מצדה של תרבות צעירה את המוצא היחיד לתחיה אנושית כללית, ולתכלית זו הוא קורא לאמריקאים: „אל תכזיבו את תקוותינו!" פרנק מאמין, „כי כולנו צריכים להרגיש בכרוז מלא-יאוש זה המתפרץ מלבה של אירופה הסובלת ומרמז אותנו ליצור את אמריקה, ליצור אותה, למען תוכל אירופה לינוק מלשדה וליהנות מאורה". והוא, הסופר היהודי, בן העם, שלפי דברי המדינאי קורזו, „מעולם לא נתקשר בקשר של קיימא אל התרבות הקיימת", מנסה בספריו השונים לגלות את אמריקה לעולם החיצוני — את „אמריקה שלנו", כמו שהוא קורא את אחד מספריו — לחשוף את סגולותיה, קיפולי נפשה הנעלמים, אפיקי רגשותיה וסוד הוויתה, ולהציגה

כעין סמל של התחדשות והבראה לכל העולם. זוהי מחובתנו — אומר פרנק — שהטיל עלינו הגורל האכזרי. כן, גורלו של עם נודד, העוסק תמיד בהכנסה מרשות לרשות, המתווך והמסרסר. ככה נהגנו בתרבותנו אנו וככה אנו נוהגים עם התרבויות הזרות. ראשונים אנו תמיד לפרסום, לביאור ולהפצה. „הגילויים החמריים“ אולי נעשים על-ידי אחרים, אולם מפיון שנעשו, באים אנחנו לבקש את המהות, את „התוכן המוסרי“ המחיה אותם, את קילוחי המחשבה ועוברי הפדות אשר באמת הם הם המהפכים גולמי-עם לבריה חיה ומורגשת.

וואלדו פרנק הוא המתורגמן של ארצו כלפי חוץ, הוא הפרשן של כבשוני עם מתהווה ותרבות מתגבשת, אבל הוא פרשן יהודי, שכל הסתכלויותיו וחיפושיו הרבים עוברים דרך צינורות מיוחדים, ובהגלותם הם נעשים לתביעות מוסריות שקשה להן לבוא לידי פרעון. הוא אינו סקרן מתון וקר הנותן מה שהוא מקבל: הוא רוצה להדגיש דוקא את השבח והעידית שבחיי ארצו, ואם אין הוא מוצא אותם, הוא מתמרמר וכועס, ואז משפטיו נעשים שטחיים ומסקנותיו אוריריות ובלתי-מיוסדות.

ב

„אמריקה — ענק אלם, עיניו תועות בעבים ורגליו טובעות בתאוות חמריות“ — זוהי התמונה המוחשית המתגלית לפני עיני הסופר בבואו לתאר את גידולה והתפתחותה של ארץ זו. חבלי ישוב חדש ופרכוסי לידת גוי. פרקים-פרקים נבראה מדינה רבת אוכלוסים זו, חוליות-חוליות על תחוף המזרחי. אחר כך התחילו אותן החוליות להתקרב לאט-לאט לגוש גדול ומוצק, אולם המצע המוסרי של אותו „גוש הענקי“ מראשית התהוותו היה השאיפה והחפץ הכביר לצבירה ורכישה. המהפכה נגד אנגליה משוללת גם היא תוכן מוסרי ובעיקרה היתה התקוממות הרכוש נגד הפיאודאליות הישנה, ונצחונה שהביא לאיחוד המושבות לחטיבה אחת — הוא נצחון הרעיון הרכושני-המדינאי. מסורה אחרת אין ואי-אפשר היה לה להוצר בשעתה על-ידי חומר גס ומגושם זה שהצטבר שם במידה מרובה. המהגרים הראשונים היו ערב-רב של אנשים בעלי טיפוסים שונים: בהם היו אכרים שנתדלדלו, עבדים שברחו מאדוניהם, סתם ספסרים ופושעים, ומועטם — גם אנשי רוח. המשברים החמריים והמוסריים בחיי העמים בימי-הבינים הביאו מבוכה וטירוף הדעות במוחן של כל שדרות החברה הפיאודאלית. כולם הרגישו, כי מצבם מתמוטט

ו"הארץ נוע תנוע תחת רגליהם" והביטו בתיאבון חולני למרחקים בלתי-ברורים. ומרחקים האלה כבר הגיעו שמועות עמומות על ארץ אגדית אשר משם "מוצא לכסף ומקום לזהב יזקו", והשמועות האלה היו לרבים כעין גמול של משא נפש חבוי ומילוא של תקוות אי-מובעות. ההמונים ראו בזה אצבע ההשגחה "המוחצת וחובשת" ומהרו ברבבותיהם אל ארץ הקסמים לרפא את הריסות חייהם ולכונן את מצבם מחדש.

רבים נוטים לראות בחזיון הזה את הסימנים הראשונים של "אזרחיות עולמית רפויה שעל אשיותה נוסדה אמריקה" בניגוד לפאטריוטיות בריאה ומוצקה המביאה ברכה לארץ. פרנק מתמרמר נגד "מוציאי דבה" אלה ומחליט, כי אותה הפאטריוטיות נולדה ועוצבה עוד מעבר לגבול, כי כל אותם המהגרים לארצותיהם השונות חיו כבר באוירה פסיכולוגית מיוחדת ותחת עקה משותפת של רעיון מתעה אחד שהכשירו את הקרקע לחיים לאומיים משותפים. אחר כך באו גורמים יותר חיוניים והשלימו את החסר. תלישתם של האנשים מקרקע המולדת, המרחבים הזרים והתקוות שהחלו להתרקם ולהתממש במידה ידועה טבעו חותם של אחדות על הקבוצות הבודדות והאישיים הפזורים והחלימו אותם ועשו מהם מזיגה אחת שבתוכה נטשטשו הקווים הלאומיים השונים ונתמזמוזו תחומי הארצות והמדינות שמהם יצאו. אולם גם הוא מודה, כי להופעות של יצירה ולגילויים גאוניים הבאים מתוך השרגש לאומית מבוססת לא היה מקום במשך של שנים הרבה בחטיבה אחדותית זו, יען כי כל מרצה הפנימי התרכז רק בנקודה אחת חמרנית, ואם התרוממו לפעמים על השטח איזה סיכויים מוסריים, מיד נגרפו עם זרמה של התקופה ונעשו מבלי דעת לסרסורי הרכוש ובקשת העושר. ככה נוצר לאט-לאט אותו הטיפוס המיוחד של "החלוץ האמריקאי", שכל מאמצו ומרצו היו נתונים לרעיון מרכזי אחד — לממונאות, מבלי נטות הצדה ומבלי הכנע לנטיות המוסריות שבאו לו כעין שריד ירושה קדומה, המהבהב ותוסס בחשאי בתוך חביוני הנפש. גם עכשיו, אחרי שנות זעזועים ומהפכות, נשתמר עדיין הטיפוס הזה בצביונו הניסודי בתוך החברה האמריקאית, הוא המעכב את הקדמה האטית ברעיונות האנושיים-החברתיים.

"החלוץ האמריקאי" הוא לוואלדו פרנק מין דחליל העלול להטיל אימה על אנשים שקטים. בעיניו הוא לא אותו הגבור האגדי ההולך וממדד מרחקים, החוצב בהרים, המנסר יערות, הסולל נתיבות, הכובש ומנצח. לו הוא כעין אות ודגם: סמל של דייקנות עד כדי התאבנות, של כיבוי החיים והמתת

הרגש, של התאכזרות על עצמו ועל הסביבה. אם אחרי תקופות של שיתוק ותרדמה התעוררו איזה רגשות עמומים וגירויים מוסריים בתוך נזירי החיים האלה ומצאו את ביטויים בהופעות דתיות וספרותיות, הרי זה בא להם רק בשעה שצורתה של החלוציות כבר נתגבשה ומהמרץ המיזר נשתחרר ונעשה מוכן לשימוש. אולם גם אז עברו כל אלו הגילויים, לפי דברי פרנק, דרך צינור החמרניות ונעשו לספסרי הרכוש. התוכן המוסרי נתרוקן ונשאר רק השם בלבד או, כפי מבטאו השנון של פרנק, "רגליו של החלוץ נעשו למוחו של החשבן".

ככה הוא הולך ומבאר לנו הרבה מליקויי הספרות ומתעלולי האמנות. דזשק לונדון היה גם הוא "יליד החלוציות" והיה מוכרח ליצור לפי טעמים של ההמונים, אבל בסתר לבו הכיר את הטראגדיה שבחיינו וב"זשאן בארליקורן" שלו הוא שופך את נפשו המרה ומתוודה.

"אמריקה המתקדמת יצרה את "התיקון הקונסטיטוציוני" שלה נגד השכרון והביאה אחד מטובי בניה, את דזשק לונדון, לידי שכרות, רק כדי למלא את הריקניות שבלבו" — מעיר פרנק באירוניה מרה. ככה גם מארק טוויי. חושו האמנותי נפגם בנגיעתו עם החיים החילוניים והוא כפר באמנות, נסחף עם זרם החלוציות, היה שואף להון ונעשה ל"בדחנם" של יושבי קרנות, ורק בשעה של השראה עליונה עמד וכתב את ספרו: "מה הוא האדם" — והתחרט על עברו. אבל מה בצע בוידויים שלא בזמנם — מתמרמר פרנק — אם בין כך וכך אבדו לאמריקה כמה מטובי יוצריה ואמניה, שהיו זקוקים לטיפול מרובה ולאוירה אחרת למען חשוף את הצפון בקפלי נפשה המסובכת...

ג

אבל הגרעינים הכריזמים שזרעו רבים מאנשי הרוח, שנגרפו כפעם בפעם עם זרם הנדידה, התפתחו, ונצני הוד נראו פה ושם. בהשקפת העולם הרכושנית נראו בקיעים והתחילה תסיסה מוסרית שהביאה לשינויים בכל ערכי החיים ולהתרקמות אטית של אותה הנשמה הגדולה והמגוונת שאנו קוראים עכשיו "נשמת האומה האמריקאית".

וואלדו פרנק תר ומחפש את הזיקים הבודדים של אותה הנשמה הפזורים במרחבים רחוקים. הוא בוחן ובודק כל הבהוב קל, כל רשרוש אורירי ומאזין לכל פרכוס דק של כל זרם חשאי, הוא שומע לדפקם הקליל של מחזות ואישים,

של רשימות ופיתוחים וחותר למצוא את השלילים הראשונים, את נושאים, גורמי התנועה. וואשינגטון? — לא. הוא היה „חלוצי“ יותר מדי, שקוע בזרמי בני דורו וכל מפעליו היו להשליט את המשטר הרכושני ולגן על הממונאות בתור עיקר חייו. לינקולן? — כן. פרנק חושב אותו בתור אחד ממבשרי המהפכה, בתור „נביא המשבר של התרבות החמרית“, אולם מי הצית את המדורה וכל תומר השרפה הרב איפה נחבא? „החליצות התגלמה ביצרנות והאחרונה שמשה אמצעי להון ועושר, אשר כהניהם הם הביטוי היותר עז של אמריקה הישנה“. אולם מי יבטא באופן ברור את אמריקה החדשה? ופרנק מפליג למרכז הפוריטאניות, לניו-אנגלאנד, ואחד לאחד הוא מלקט שם את זהרורי האור, שרידי הזעזועים הדתיים, מנתחם ובוחנם. שם הוא פוגש את ענקי הרוח, את אמרסון ואדגאר פו, ממשש את דפקם לראות אם נושאי התרבות האלה „השתחררו כבר מעולה של היצרנות והשפעותיה“, פונה אל הספרות, האמנות, השירה והנגינה, מפרש ומבאר, מקרב ומרחק, צר צורות, מבריק ברעיונות מפתיעים, בצירופי לשון מצלצלים, מחוויר את המחשבה האמריקאית. מברר שאיפותיו של עם גדול ההולך וכובש לו מקום בתרבות העולמית, ועדיין הוא נשאר בלתי-מחורר ומלא ספקות והרהורים. אך הנה עברו שוב שנים אחדות. השקפותיו החברתיות-הפילוסופיות של פרנק מתבססות יותר, דעותיו מתעמקות ומתלטשות וחיפושיו „את הבסיס הפילוסופי של החיים הלאומיים באמריקה“ הביאו אותו לידי הנחות חיוביות — ואותן ההנחות הוא מציע לפנינו בספרו „גילוי חדש של אמריקה“. פה עומדת לפנינו אותה התרבות שנוצרה על חופי הים התיכון, כפי שפרנק מכנה את התרבות האירופית, בכל עומק עלבונה, ורקבונה הפנימי: כל מוסדותיה הציבוריים נהרסו, היכלי חמדותיה נופצו ויסודות חייה הומכו. ומצד שני מתרוממת לפנינו לאט-לאט כמגדלור מזהיר — אמריקה בתור ארץ העתיד, הגאולה והתקוה, מקום מקלט לתאבי מחשבה ושכורי שאיפה, — והכל ניתן לנו על-ידי יהודי חוזה, הצופה לעתיד והמרגיש בשינוי כל שהוא ברוח העמים.

ד

וואלדו פרנק אינו רק חשבון המתעמק בחיים האמריקאיים וממצה מהם את תמציתם ההיסטורית, הוא אינו רק מצרף את השפירים ומסתכל בגוונים לדעת ולהכיר איך נשמת-עם מתרכבת ומה הוא סוד גידולה ושגשוגה — הוא

גם יוצר אמן החוטף את הצללים העוברים, את הרגשות המפעפעים בחביוני החיים, מגבלם, מפית בהם רוח ומציגם לפנינו בתור יצורים פעילים המסמלים את שאיפות הדור. הוא נחן בחוש הסתכלותי עמוק לחדור מעבר לתאי ההכרה, הוא שומע צלילי-סתר וניגוני שפי ונותן להם ביטוי של אומץ. הוא מכיר בנעימה החבויה של המלה, במשקלה וגם באכזריותה, ובוה הוא עולה על יוליוס רומנס וד. ה. לורנס, משפיעיו ומדריכיו. הצבעים שלו חמים, והגוונים רותחים. הוא יודע לכוון את רגע היאוש "כשהחיים מתפרצים מגבולותיהם, קורעים את הפרגוד ומשמיעים את המלה היותר איומה, ומנגינת הגורל מתדפקת על שברי הנפש הטרופה".

אולם הוא נכנע יותר מדי לציור הערפלי, נופל תחת כבדו של הביטוי המזהיר, מסתבך ואובד דרך. מסתכל אתה לתוך תסבוכת של צבעים וזהרורים הפרושה לפניך ואתה מרגיש איזו גווניות מייגעת ונגוהות מסמאים. שפעה של צלילים מחפה על שממון הרעיון. וואלדו פרנק — כרבותיו אוהב רק את העמום והמכוסה, את הקילוחים הצנועים הזורמים בחשאי מעבר לתודעה, אך בעוד שאצל לורנס ב"בנים ואוהבים" וב"קשת" הם באים רק כדי לבסס ולאמת את המציאות, ישמשו אצל פרנק לשעשועים בעלמא ויכבידו על הציור בחפשנותם המרובה. מליקויים כאלה לא נקו גם סיפוריו כ"יומא דפגרא" ו"האיש הבלתי-נודע" הקרובים יותר אל החיים המציאותיים.

"דהי דארק מאטהער" הוא סיפור עמוק המושך אותך בציוריו הגונוניים, בשפעת המראות הקלועים בו והקבלותיו המפתיעות. הכל פה חי ונושם, הקייטנה היפה, הסירה המתנועעת על הנהר השקט, הצללים והעצים. ממלכת-הדומם אין בסיפורי פרנק: הכל ממלל שם והכל אומר שירה. בסיפור הזה הוא מנסה לגשם את רעיונותיו שהביע בספרו "אמריקה שלנו". לפנינו שני טיפוסים, תם רינארד ודוד מארקאנד. בראשון אתה מכיר את כל סימני החלוציות והיצרנות: זריזות בלתי פוסקת, מרץ בלתי מצוי ושאיפה לכיבוש. כל האמצעים כשרים וכל הדרכים מובילות את המטרה. רחשי לב, פרפור מוסרי ורגש — לדברים כאלה אין מקום בשוק החיים. להתגבר, ללחוץ ולנצח ובשעות של בדידות — פטפוט ריק על תביעות שלא נשתלמו ודרישות מוסריות שלא נמלאו. והשני, אחד מ"בני התחיה" כביכול, הוא תוהה ושואף, חיי הסביבה לו למשא ולבו מלא הרהורים על חיים חדשים

«עדינים וטבעיים», אולם הכל בו מעורפל ומדומדם עד שקשה לך לעמוד על
 אופים האמתי של הקוים הטיפוסיים שבגבור התחיה הזה.
 כשאתה קורא את סיפורי פרנק נדמה לך, כי איזה רעיון קדום ומוטעה
 נולד במוחו של המצייר והוא מתרפק עליו ברחמי אב, משלב ושזור סביבו
 רשת של קורי תוהו וצללי שוא, מזיין מקהלה שלמה של ביטויים-גיציים,
 שהוציא מבית-גנזיהם של פרויד ויונג — והכל כדי להדהים אותך ולהכריח
 לקבל את מרותו. הנה — «רהב». הסגנון מרומם וחגיגי. פעם הוא לוחש
 כהמית הנחל בליל סהר ופעם — כהמות גלים בשעת סופה, אבל האמתיות
 שבו לקויה ואי-הטבעיות בולטת לעין. הגבורה — יציר שפל ונכנע בלי
 רצון עצמי ובלי שלמות נפשית, ובעיני פרנק — היא קדושה ומעונה, שברגעי
 ההשראה היא מתדבקת בקונה. ככה הדבר ברבים מסיפוריו. מלבד זאת
 מקלקלת החשבנות המרובה את השורה ונוטלת מגבוריו את הרגשת החיים.
 מעולם המחשבה וההגיון הוא עובר תמיד אל שדה היצירה מבלי החליף את
 מכשיריו ומבלי שנות מנהגיו, ולכן מורגש כל-כך ערבוב התחומים
 ביצירותיו: מחקר בשירה נפגשו ודמיון במציאות. אולם בכל עיבודתו של
 פרנק מצלצלת נעימה אחת יסודית ומלבבת — אהבת האמת והשאיפה אל
 הנעלה שבחיים — הקוים האופיים שבנשמת האמן היהודי.